

2-TOM, 4-SON

ДАВЛАТ ИШТИРОКИДАГИ КОРХОНАЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ
АСОСЛАРИ

Файзиева Нилуфар Шухрат кизи

PhD.доцент Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Иқтисодиёт” кафедраси

Аслида иқтисодий муносабатларда бошқа иқтисодий субъектлар сингари давлат мулки шаклидаги корхоналар ҳам иқтисодиётда муҳим роль ўйнайди. Иқтисодиётни давлат томонидан бошқаришга оид назарияларга кўра, давлатнинг иқтисодиётга аралашув сақланиб қолади, аммо унинг улуши жуда кам доирада бўлиш керак, бироқ, мулкчилик шакллари бўйича иқтисодий фаолият юритишда давлат мулкидаги корхоналарнинг мавжудлиги ҳам иқтисодий ҳам ижтимоий зарурат сифатида юзага чиқади. Демак, бозор муносабатлари шароитида ҳам давлат тадбиркор сифатида юзага чиқади.

Давлат корхоналарини молиялаштириш борасида йирик илмий тадқиқот ишларини олиб борган Д.Л. Забелин таъкидлашича, “давлат ва унитар шаклидаги корхоналарни молиялаштиришнинг манбаси сифатида улар томонидан маҳсулот сотиш, иш ва хизматлар кўрсатишдан олган фойда, бошқа хўжалик фаолиятдан олган фойда, кредит ташкилотларидан жалб қилинган маблағлар, бюджетдан олинadиган кредитлар, облигация ва вексёлларни жойлаштиришдан олган фойда ва шу кабилар¹”дан иборат бўлади.

Бундан шундай хулоса чиқадики, давлат корхоналарини молиялаштиришда молиявий ресурсларни жалб қилиш ва уларни тасарруф этишда мулкрий муносабатлар бирламчи аҳамиятга эга бўлиб, корхонанинг мулкрий ҳуқуқий мақомига қараб, молиявий маблағларни жалб қилиш ҳал этилади. Албатта хусусий корхоналарни ҳам олиб қаралadиган бўлса, улар томонидан молиявий ресурсларни жалб қилиш, уларни тасарруф этиш ва фойдаланиш хусусий мулкдорнинг хошишига қараб амалга оширилади. Давлат корхонаси ёки давлат улуши мавжуд бўлган корхоналарда ҳамда давлат унитар корхоналарда молиявий маблағларни тақсимлаш эса, хусусий корхоналар сингари фақатгина мулкдорнинг хошишига қараб эмас, балки қонунчиликка асосан молиявий натижаларнинг фойдасини тақсимлаш тартибига боғлиқ бўлади, шу жиҳатдан олганда давлат ва хусусий мулкчилик шаклидаги корхоналарнинг фарқланиши, бош мақсади фойда олишга қаратилганлиги ва

¹ Д.Л. Забелин. Финансирование государственных и муниципальных унитарных предприятий в российской федерации. Вестник МФЮА № 2/2014, с. 9.

2-TOM, 4-SON

қаратилмаганлигига, иккинчидан, молиявий ресурсларни жалб қилишда мулккий жавобгарлик ва ҳуқуқий ваколатларнинг мавжудлиги, учинчидан эса, якуний молиявий натижаларни тасарруф этиш (тақсимлаш) билан ўзаро фарқланади. Албатта, бу корхоналарни молиялаштириш механизмларида мулкчиликнинг хусусиятлари асосан турлича юзага келишини кўрсатади.

Дарҳақиқат давлат улушидаги корхоналарни молиялаштириш жараёнида давлат ўзининг молиявий улуши сифатида оладиган қисмининг ҳажмини белгилаб берадиган молиявий инструмент бу акциялардан оладиган фойдадир.

Бу жараён эса, давлат ва бошқа акцияга эга бўлган корхона ҳамда жисмоний шахслар ўртасида молиявий натижаларни тақсимлаш механизмларини келтириб чиқаради. Агар, давлат жамият қонунлари ёки давлатнинг норматив-ҳужжатларни қабул қилиш ваколати орқали меъёрий ҳужжатларни қабул қилиш асносида давлат улуши бўлган корхоналарнинг молиявий натижаларининг ижобий натижаси бўлган фойдадан олинандиган диведентларни тақсимлашда давлат манфаатлари устунлиги ўрнатилса, бундай шаклдаги корхоналарни молиялаштириш механизмида фойдани тақсимлашда бозор механизмлари бузилишига олиб келади. Шу жиҳатдан олганда, бу борада илмий тадқиқот ишларини олиб бораётган иқтисодчилар давлат улушидаги корхоналарни молиялаштириш механизмида молиявий маблағларни жалб қилиш ва якуний натижа-фойдани тақсимлаш бош масалалардан бири сифатида қараб келади.

Чунки, давлат ва унинг улуши бўлган корхоналарда молиялаштириш механизмида молиявий маблағларнинг айланиши ва такрор ишлаб чиқаришдаги ўрни молиявий ва бухгалтерия ҳамда банк қонунчилиги доирасида амал қилаверади, аммо, бу маблағларни жалб этиш механизмлари ва молиявий натижани тақсимлаш (зарарни ҳам)да мулкка эгалик қилиш жараёнига боғлиқ бўлади, хусусий капиталга давлат улуши сифатда кўшилган молиявий маблағларни тақсимлашда эса, давлат кўпгина ҳолларда ўзининг молиявий дастаклари орқали маъмуриятчилик ваколатидан фойдаланади, агар, бу молиявий маъмурчиликда улушга эга бўлган бошқа иштирокчилар (корхона, аҳоли)нинг манфаатлари кенгроқ эътибор олинсагина, давлатнинг молиявий бошқарув борасидаги қарорлари давлат улушига эга бўлган корхоналарнинг ривожига ижобий ҳисса қўшиши мумкин.

Ҳар қандай шаклдаги корхоналарнинг молиялаштириш жараёнида дастлабки ҳолатларда, яъни корхонанинг ташкил этилишида бирламчи молиявий маблағлар асосий аҳамият касб этади. Бирламчи маблағлар деганда, асосан унинг устав фондининг минимал миқдорини шакллантириш учун шакллантирилган молиявий маблағлар тушунилади. Амалдаги қонунчиликка кўра, давлат корхонасининг устав фондига қўйилган минимал талаблар белгиланмаган, бироқ, Давлат корхонаси

2-TOM, 4-SON

тўғрисидаги Низомга мувофиқ, давлат корхонасининг Уставида корхонанинг “устав фондининг минимал миқдори, уни шакллантириш тартиби ва манбалари, устав фондини кўпайтириш ва камайтириш тартиби, мулкни тасарруф этиш шартлари, даромад (фойда)ни тақсимлаш ва зарарларни қоплаш тартиби, захира фондини ва бошқа фондларни ташкил этиш тартиби”² кўрсатиб ўтилиши белгиланган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 октябрдаги “Устав фондида давлат улуши бўлган корхоналарнинг самарали бошқарилишини ва давлат мулкининг зарур даражада ҳисобга олинишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 215-сон [қарори билан](#) тасдиқланган Давлат корхоналари тўғрисида НИЗОМ”

<http://www.lex.uz/>.

2. Д.Л. Забелин. Финансирование государственных и муниципальных унитарных предприятий в российской федерации. Вестник МФЮА № 2/2014, с. 9.

3. Корчагин Юлиан Андриянович. Источники государственного финансирования. <https://center-yf.ru/data/ip/istochniki-gosudarstvennogo-finansirovaniya.php>

4. Павлов П.В. Финансовое право. Учебник. М.: 2013. https://studme.org/12760109/pravo/pravovye_osnovy_gosudarstvennyh_rashodov_finansirovaniya

5. Грязнова А.Г. Финансы. Учебник. Москва, 2012. С 276.

² “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 октябрдаги “Устав фондида давлат улуши бўлган корхоналарнинг самарали бошқарилишини ва давлат мулкининг зарур даражада ҳисобга олинишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 215-сон қарори билан тасдиқланган *Давлат корхоналари тўғрисида НИЗОМ*” <http://www.lex.uz/>.

